Medvedevi-küsimus

Kadri Liik

Aprill 2008

Milline president saab Dmitri Medvedevist? Vastust ei tea praegu keegi, tõenäoliselt ka mitte Dmitri Medvedev ise. Vladimir Putin võib uskuda, et tema teab – aga samamoodi on uskunud ja oma usuga alt läinud mitmedki Putini eelkäijad Venemaa tsaarimäärajate pikas reas.

See mõttepaber püüab heita pilku asjaoludele, mis kujundavad Medvedevi presidendiaega vähemalt selle alguses ning vastse presidendi valikuid ja manööverdamisruumi vältimatult mõjutavad. Keskendutakse neljale küsimusele: kui iseseisvaks presidendiks saab Medvedev, kui tõenäoliselt saavad teostuda lootused temast kui liberaalist, kes toob sula, millised on Vene väljakujunenud võimusüsteemi ähvardavad ohud ning mida võib Medvedevi valitsemisaeg tuua Vene-Lääne suhetele

Kes valitseb Venemaad – Medvedev, Putin, mõlemad, ei kumbki...?

1993. aastal vastuvõetud Venemaa põhiseadus annab riigi presidendi kätte võimu, millel institutsionaalseid piiranguid on väga vähe. Presidendil on kontroll valitsuse üle ning tema võimuses on parlamendi laialisaatmine. Teoreetiliselt sõltumatu kohtusüsteem pole praktikas oma sõltumatust kunagi täiel rinnal demonstreerinud, ning Putini valitsusaja jooksul on see muudetud Kremli kuulekaks tööriistaks. Varaste 1990. aastate meediavabadus asendus 1990ndate teisel poolel oligarhide kontrolliga ning pärast 2000. aastat Kremli kontrolliga kõigi oluliste meediakanalite üle.
Koosmõjus Venemaa praeguse poliitilise eliidi ja bürokraatia konjunkturistliku loomuga tähendab see võimutäius, et võimukeskmeks oleva isiku käitumisele tekib omalaadne võimendusefekt: poliitiline süsteem uurib teda, püüab aimata ta soove ning reageerida neile veel enne, kui need soovid on väljendunud. Võim muutub personifitseerituks, riik läheb võimukandja nägu, viimase pisipahed, kinnisideed või iseloomuvead saavad riiklikuks poliitikaks.

See võimendusefekt oli ehk mõnevõrra vähem märgatav Boriss Jeltsini ajal, kui presidendi domineerimisel olid veel mõningad institutsionaalsed piirangud ning Vene poliitilises elus leidus veel opositsiooni – ent siiski, nii Jeltsini suuremeelsushood kui väikluspuhangud, nii teovõimetusperioodid kui uskumatud enese kokkuvõtmised kajastusid riigi poliitikas. Putini ajal ent toimis võimendusmehhanism juba väga täiuslikult: riiklikuks poliitikaks on saanud nii lahkuva presidendi uulitsasläng kui tema KGB-koolis omandatud mõtteviis ja maailmavaade.
Sellest loogikast johtuvalt peaks Medvedevi presidentuur kohe kindlasti kujunema Putini omast erinevaks.

Medvedev ei ole Putin; ta ei ole alustanud eluvõitlust Vassili saare ühiskorteris rotte taga ajades[1], vaid nautis suhteliselt privilegeeritud lapsepõlve Peterburi akadeemikute perekonnas. KGB mõttemallid ei ole teda noorena vorminud. Ta ei pruugi sellegipoolest olla Lääne tüüpi liberaal, ent tema illiberaalsus väljenduks sel juhul kindlasti teismoodi kui Putini oma. Kui poliitiline süsteem asub Medvedevit samamoodi aimama ja võimendama nagu Putinit, siis peaks tulemuseks olema senisest teistsugune Venemaa ja teistsugune Vene poliitika – ning kes teab, võib-olla tõesti mingites aspektides senisest rahulikum ja Läänega koostööaltim. Muide, konjunkturistlikum osa Vene poliitilisest eliidist näib seda just eeldavatki ning valmistub uueks ajastuks: endine Lääne-vaenulik retoorika on vaibunud, Moskvas valitseb välispoliitiline vaikus, ent õhk on kremlinoloogiast paks – kõik arutavad, millistest märkidest tuule uut suunda välja lugeda.

Ent stopp. Siinkohal tasub hetkeks mõelda küsimusele, miks Putin valis oma järglaseks just Medvedevi, sest vastus sellele annab aimu ka Medvedevile jäetud mänguväljaku piiridest. „Putin valis Medvedevi sellepärast, et presidendi lähiringis on just tema kõige vastuvõetavam kandidaat maksimaalsele hulgale erinevatele ja omavahel tülitsevatele Kremli grupeeringutele, ning ta tekitab vähim pahameelt nende hulgas, kes olid ise presidendiametile silma heitnud," väidab poliitikaanalüütik Andrei Rjabov[2].

Putin valis Medvedevi ainult selleks, et tasakaalustada Igor Setšini juhitud „jõumeeste" ehk *siloviki*-klanni, mis muidu ähvardas liialt mõjukaks kujuneda, väidab Andrew Wilson Vene analüütikuid tsiteerides.[3]

Mõned nii Vene kui Lääne vaatlejad on oletanud, et kaalutlustes, mis vaekausi Medvedevi kasuks kallutasid, oli oma osa ka Läänel. „Ma usun, et detsembrikuiste parlamendivalimiste tulemused mõjutasid ka presidendikandidaadi valikut: tõsiasi, et Lääs suhtus valimistesse üksmeelse põlgusega kui instseneeritutesse, tekitas Moskvas vajaduse muretseda suhete tuleviku pärast," arvas üks USA Vene-poliitika pikaajalisi kujundajaid.[4] Venelastest analüütikud juhivad tähelepanu tõigale, et suurt osa Vene eliidist, kui tahes läänepõlglikud nad ka poleks, seovad Läänega isiklikud huvid: pangaarved Šveitsis, kinnisvara Londonis, eliidi kontrollitud Vene riigifirmade Läänest võetud laenud aga on ligikaudu võrdsed headel aegadel kogutud riigi reservfondi suurusega. Kui Vene-Lääne suhted halveneksid määrani, mis hakkaks neid laene, hoiuseid ja muid mugavusi ohustama, siis tähendaks see suurele osale Vene eliidist märgatavaid ebamugavusi, umbusk Vene kapitali vastu võiks aga anda hoobi Vene firmade ekspansiooniplaanidele – plaanidele, mis pole enam osa vaid asjaomaste firmade äriplaanidest, vaid ka riigi geopoliitilisest strateegiast. Nagu on märkinud Anatoli Tšubais, jõuti Putini võimu lõpuaastal sellele märkamatule joonele juba ohtlikult lähedale.

[1] *Ot pervogo litsa. Razgovorõ s Vladimirom Putinõm*. Moskva: Vagrius, 2000, lk 13.
[2] Andrei Rjabov, „Zigzagi konsensusa," *Novaja Gazeta,* 12.12.2007
[3] Andrew Wilson,„Meeting Medvedev: the politics of the Putin succession," *policy brief by the European Council of Foreign Relations* http://ecfr.3cdn.net/86379961b6ec765eba_40m6iiul7.pdf
[4] RKK intervjuu Tomas Grahamiga 10.12.2007

RIA Novosti/Scanpix

Ülalkirjeldatud kaalutlused osutavad aga asjaolule, et Putin ning võimulolev eliit ei näe Medvedevis iseseisvat ja täieliku võimuga presidenti, vaid kõigest „tehnilist presidenti", võimu teostamise instrumenti, üht häält võimugrupeeringu sisemises polüfoonias; ning see hääl ei pruugi üldse olla esimene viiul – mõjukaima sõna õigust, grupeeringute vahelise arbiitri rolli kavandatakse tõenäoliselt jätkuvalt Vladimir Putinile. Muudatused, mida viimastel võimuvahetuse eelsetel päevadel Moskvas tormilise kiirusega tehti – nagu kuberneride allutamine peaministrile, asepeaministrite arvu suurendamine, valitsushoonesse ligipääsu piiramine jne –, viitavad samale.

Kui vastab tõele, et suhted Läänega mängisid presidendikandidaadi valikul oma rolli, siis ei tasu selle põhjal kiirustada rõõmustavat järeldust tegema, justkui saaks Lääs Venemaa sisepoliitikat oma heakskiidu või halvakspanuga jätkuvalt kuidagi mõjutada. Potentsiaalselt „liberaalist" president ei tähenda seda, mida ta viimase viieteist aasta vältel on tähendanud Kesk- või Ida-Euroopas: et riik seab Lääne endale orientiiriks, mille poole püüelda. Pigem tähendab see seda, et presidendiamet on – või saab olema – nõnda devalveeritud, et seda kõlbab ära kasutada suitsukatte loomiseks. Medvedevi kui presidendi roll võib Vene-Lääne suhete kontekstis olla kõrvutatav Jeltsini-aegsete liberaalide rolliga Jeltsini-aegsetes, aga ka hilisemates Vene valitsustes: nad pidid seal olema, et Lääs Venemaast ära ei pöörduks, ent nende tegelik mõju lääneliku mõtteviisi agentidena oli järjest lähemal nullile.

Ent kui ongi selge, et Kremli grupeeringute konsensuse kohaselt jääb Medvedevile vaid lojaalse käsutäitja tehniline roll, siis pole üldse kindel, et asjad ka tegelikult nende soovi kohaselt kujunevad. Peaminister Putini võimu uue presidendi üle tagavad küll mitmed hoovad: Ühtse Venemaa liidriks asudes omandas Putin ka formaalse kontrolli Riigiduuma konstitutsioonilise enamuse üle, mis tähendab, et mitte ainult Medvedev ei saa Putinit vallandada, vaid teoreetiliselt saab ka Putin Medvedevi ametist tagandada. Kui kaugele läheb Putin peaministri võimupiiride laiendamisega, täna veel ei tea – iga päev toob uusi uudiseid. Põhiseaduse muutmine on duumas rohkem kui 300 häält kontrolliva Putini võimuses teoreetiliselt samuti. Medvedev on seevastu algaja avalik poliitik ja tema isiklik võimubaas – temast sõltuv ja talle alluv Kremli grupeering – on seni praktiliselt välja kujunemata.

Ent kui Venemaa põhiseadus jääb muutmata, jääb Medvedevi kätte ikkagi väga suur formaalne võim. Sellisel juhul on tõenäoliselt vaid aja küsimus, et tema taha tekiks ka isiklik võimugrupeering – või ka mitmed rivaalitsevad grupeeringud –, mille huvides on sellest võimust tulu lõigata. Niipea kui osutub, et tegeliku võimu kese asub jätkuvalt Kremlis, orienteerivad ka Ühtse Venemaa duumaliikmed end Kremlile, ja Putini kontroll nende üle muutub konfliktiolukorra tekkides hapraks. Võimu vastase koalitsiooni on Vene parlament suutnud moodustada vaid ühel korral – see oli 1998. aasta sügisel, majanduskriisi haripunktis, kui duuma keeldus Viktor Tšernomõrdinit uuesti peaministriks kinnitamast ning Jeltsin oli sunnitud taganema ja tegema peaministriks Jevgeni Primakovi. Ent see vastuhakk sai võimalikuks vaid tänu asjaolule, et majanduskrahh oli Kremli võimu kõikuma löönud. Reaalse võimu vastast koalitsiooni pole Venemaa parlament suutnud moodustada mitte kunagi – ning praegu, konjunkturistliku Ühtse Venemaa juhituna, ei suuda ta seda mingil juhul.

Eelöeldust ei tasu järeldada, nagu peaks Medvedev oma vastse presidendivõimuga kohe asuma end Putini üle kehtestama. Seda tema plaanides praegu vaevalt et on, üsna tõenäoliselt asub Medvedev Kremlisse kindla sooviga Putiniga koos töötada ning vajadusel ise Putinile toetuda. Ent koos töötamist on planeerinud ka näiteks Boriss Jeltsin ja paljud tema (tugevad) peaministrid, ning reeglina on see lõppenud tüliga. Tülid kusjuures võivad teadagi ju tõusta tühjast – asjadest nagu nõunike omavahelised rivaliteedid või ärihuvid, lahkarvamused poliitika nüanssides, protokollilised küsimused... Ent kõrgel võimutasandil kord juba tekkinud konflikt on kerge eskaleeruma ja seda on raske kontrolli all hoida.

Liiatigi, kaksikvõim ei ole Venemaal kunagi toiminud, ning üsna kindlasti ei saa kaksikvõim toimida personifitseeritud võimu puhul, nagu praegusel Venemaal. Püsib ju Venemaa praegune semiautoritaarne süsteem liidri tõelisel populaarsusel: valimisi pidada, aga alati soovitud resultaat saada on võimalik ainult tänu sellele, et riigi eesotsas on liider, kes on reaalselt populaarne. Just Putini reaalne populaarsus on jätnud tema oponendid toetuspinnata ning taganud, et inimesed hääletavad valimistel nii, nagu nende arvates Kreml tahab. Kas Putin peaministrina saaks samas rollis edasi olla? Tõsi, ta on olnud populaarne peaminister, ent seda lühikest aega ja vahepeatusena teel presidenditoolile. Kas on see populaarsus säilitatav, kui pikemat aega olla vastutav valitsuse igapäevatöö ja riigi kõikvõimalike probleemide lahendamise eest, ning formaalselt sealjuures alluda presidendile?

Kui mitte, siis kas see populaarsus on ülekantav Medvedevile – eriti arvestades, et osa võimueliidist ei taha teda liiga autoriteetsena näha? Ilma reaalselt populaarse liidrita osutuvad Kremli „poliittehnoloogiad" suure tõenäosusega jõuetuteks ning kogu senini suhteliselt õlitatult toimunud „juhitava demokraatia" süsteem sattub löögi alla. Võimueliit seisab sellisel juhul ebameeldiva dilemma ees – kas anda rahulolematutele häältele suurem sõnaõigus või püüda kruvisid juba päris karmilt kinni keerates olukorda siiski oma kontrolli all hoida. Samas, möönda tuleb, et Venemaa võimusüsteem on – eriti Jeltsini ajal – korduvalt suutnud sarnasest valikust ka osavalt mööda laveerida: oponente näiliselt kuulda võttes ning nende retoorikat omastades on neid hõlvatud ja süsteemi osadeks muudetud nii, et reaalne protest jookseb ikkagi liiva.

Liberaalsuse piirid

Nagu eespool mainitud, laseb Medvedevi isiklik taust tõepoolest oletada, et tema instinktid võiksid osutuda liberaalsemaks kui Putinil, ning see ei saaks jätta peegeldumata viisis, kuidas ta teostab oma võimu – eeldusel muidugi, et tal õnnestub tõelises suuruses presidendivõim enda kätte saada, mis ei ole kaugeltki kindel.

Ent sellel liberaalsusel on omad piirid – ja mitte eriti laiad. „Ta tohib olla liberaalne seni, kuni ta ei ohusta loodud süsteemi," nendib üks Vene analüütik.[5] Ning siinkohal pole küsimus isegi niipalju võimalikes vastulöökides Putini-aegselt eliidilt, kes ennast kujunenud konkurentsivaeses võimukeskkonnas mõnusalt tunneb. Küsimus on selles, et Venemaa ühiskonnas tervikuna ei eksisteeri tellimust liberaalsuse ja demokraatia järele. Ainus, mis võiks praeguse Venemaa liidrit kannustada süsteemi sisuliselt liberaliseerima ja demokraatlikumaks muutma, oleks puhas idealism – ent sellises suitsidaalses idealismis on Medvedevit – kes on ju ikkagi kaheksa aastat olnud Putini režiimi lojaalne teostaja – väga raske kahtlustada.

Idealistist reformaatoriks nimetab Lilija Ševtsova, Venemaa sisepoliitika üks parimaid analüüsijaid, Mihhail Gorbatšovi: Gorbatšov asus reformima riiki, mis ilma reformimata oleks siiski võinud mõnda aega veel püsida, tema kannustajaks olid seega mitte ainult objektiivne majanduslik paratamatus, vaid ka muud asjaolud: näiteks soov mitte tunda end alaväärsena suhetes demokraatliku Läänega. Gorbatšov, kes ei raatsinud loobuda kommunistlikest ideaalidest ning usub tänini, et NSV Liitu oleks võimalik olnud päästa, tegi ometigi midagi Venemaa ajaloos pretsedenditut: ta loobus Venemaale traditsiooniliselt omasest autokraatiast, kujutlusest, et võim on püha ja jagamatu, samuti militaarsusest, mõjusfääride kontseptsioonist ning arusaamast, et Venemaal on „oma, spetsiifiline tee". [6] Jeltsin tegi lõpu nii kommunismile kui NSV Liidule, ent asus taastama autokraatlikku valitsemisviisi. Putini ajal on teinud võimsa tagasituleku ka mõjusfääride idee ning kujutlus Venemaa erilisest, Lääne omaga võrreldamatust arenguteest.

Medvedevist kujuneb selles mõõtkavas tõenäoliselt Jeltsini ja Putini poliitika jätkaja. Ta võib küll mõningates aspektides seni saavutatud äärmustest taganeda, ent süsteemi olemuslikuks muutmiseks puudub tal igasugune ratsionaalne motivatsioon.

[5] RKK intervjuu 10.04.2008
[6] Lilia Shevtsova, *Russia. Lost in Transition*. Washington, Moskva: Carnegie Endowment, 2007, lk 4-5

Mõelgem – kas ta vajab näiteks häid suhteid Läänega?

Ei. Erinevalt Gorbatšovi või Jeltsini ajast ei pea Vene ühiskond oma riiki Läänega võrreldes alaväärseks, pigem vastupidi: kuna Venemaa praegust autokraatiat on saatnud kõrged naftahinnad ja rikkus, siis hindavad paljud venelased oma riiki efektiivsemaks kui läänemaid. Lääne kohatist otsustusvõimetust ning demokraatliku protsessiga kaasnevat kaost põlatakse;[7] demokraatiat identifitseeritakse Venemaal 1990. aastatel valitsenud kaosega ning püütakse sellest eemale hoida. Praegune Venemaa tõepoolest usub autoritarismi,[8] ning seda mitte ainult eliidi, vaid ka ühiskonna tasandil.

Kas Medvedev vajab majanduslikku liberalismi?

Analüütikud on korduvalt viidanud naftarahal baseeruva Venemaa rikkuse jätkusuutmatusele ja probleemidele, ent analüütikute teadmine pole piisav: Venemaa võib pettuda autoritaarses kapitalismis siis, kui on praktikas näha, et see ei toimi, mitte siis, kui seda analüüsi põhjal lihtsalt väidetakse. Dmitri Trenini arvamusega, et Venemaa uus demokratiseerumine algab majandusinimestest, firmaomanikest, kes hakkavad pikapeale nõudma selgeid reegleid ning seaduspõhist majanduskeskkonda,[9] on samuti raske nõustuda. Pärast seda, mis juhtus Mihhail Hodorkovskiga, on Venemaa äriinimeste mõtteloogika ühene: kes tunneb, et ta kannatab korruptsiooni all, ei hakka mitte nõudma uusi mängureegleid, vaid muretseb endale paremad isiklikud sidemed, et olla nende killas, kes korruptsioonist võidavad. Äriinimesed ei ole ka see grupp, kes kuidagi saaks pälvida ühiskonna toetust: osaliselt ajaloolistel põhjustel, osaliselt aga 1990. aastate privatiseerimise tulemusena on eraomand vene ühiskonna silmis jätkuvalt ebalegitiimne: analüütik Aleksei Makarkini sõnul tohib inimeste kujutluses eraisik omada maksimaalselt nurgapealset poodi (ja ka seda siis, kui kaubad seal on odavad), mitte mingil juhul aga suuri struktuure nagu vabrikud või naftafirmad. [10]

Kas vajab Medvedev sõltumatut parlamenti?

Ei. Nõrgal ja algajal presidendil on tugeva ja iseteadva parlamendiga ebamugav töötada, ning lisaks on kõigil meeles, kui suurt peavalu tekitas näiteks Boriss Jeltsinile temaaegne allumatu parlament ning kui lihtne oli Putinil, kelle võimuajal Kremlil oli duuma üle kindel kontroll. Kui Medvedevile peaks probleemiks kujunema tõsiasi, et parlamenti praegu kontrollib Putin, siis on loogiline, et ta üritab seda Putinilt üle võtta ja oma kontrolli alla saada, mitte aga sõltumatuks muuta.

Kas vajab Medvedev sõltumatut kohtusüsteemi?

Juristina võib tal olla arusaam, et sõltumatu kohtusüsteem on tugeva riigi huvides vajalik; ei saa välistada, et mingeid reforme selles suunas ta ka püüab teha. Venemaa „õiguslikust nihilismist" on ta mitu korda halvakspanuga rääkinud. Ent samas ei saa kindlasti tedagi jätta tabamata kiusatus kasutada kohtusüsteemi käepärase relvana oma poliitiliste vastaste vastu, nagu Putini Kreml on korduvalt ning tulemuslikult teinud ning nagu Putini-aegne võimukandjate seltskond arvatavasti jätkuvalt kavatseb teha.

---

[7] Iseloomulik oli siin näiteks Vladimir Putini põlgus, millega ta kommenteeris USA 2000. aasta presidendivalimiste tulemuste määratlemisel tekkinud viivitust (Florida häälte juhtum). Tema jaoks oli see selge indikatsioon, et demokraatia on ebaefektiivne ning Venemaa õlitatult õige tulemuse andev valimissüsteem on sellest loomult üle. Ühiskond näib arvavat samamoodi.

[8] Vt näiteks Robert Kagan, „The End of the End of History," *The New Republic,* 23.07.2008 või Ivan Krastev, „Russia and the Post-Cold War European Order," *Diplomaatia special issue, Tallinn, märts* 2008.

[9] Dmitri Trenin, "Reading Russia Right," (http://www.carnegie.ru/en/pubs/media/73246.htm)

[10] RKK intervjuu Aleksei Makarkiniga, 11. 09. 2007.

Kas vajab Medvedev sõltumatut meediat?

Ainult siis, kui sõltuv meedia on tema oponentide teenistuses. Igal muul juhul oleks meediavabadusest oodata paratamatut kriitikat ka tema enda pihta, kriitikat, mis õõnestaks presidendi võimuoreooli. Naastes eespool toodud võrdluse juurde Gorbatšoviga: nende ridade autoril oli võimalus küsida Gorbatšovilt, miks algatas ta *glasnost*'i; miks ei üritanud ta reformida majandust viisil, nagu seda teeb Hiina – sest pidanuks ju olema selge, et kui kõik tohivad öelda, mida mõtlevad, siis ütlevad Balti riigid varem või hiljem välja, et nad pole kunagi tahtnud NSV Liidus olla, pannes sellega aluse Liidu lagunemisele. „Ma vajasin otsesidet rahvaga ja rahva toetust. Muidu oleks partei kõrvaldanud mu nagu nad kõrvaldasid Hruštšovi," vastas Gorbatšov.[11]

Medvedevil analoogne motivatsioon puudub: ta on näinud, et populaarsust, mis aitab liidril end oponentide vastu kaitsta, saab neil päevil suurepäraselt saavutada kontrollitud meedia abil. Suurel määral on selle põhjuseks, et Venemaa vaba meedia suutis end 1990. lõpul oligarhide teenistuses olles ise diskrediteerida. Samuti, Aleksei Makarkini sõnul on vaba meedia venelaste silmis mitte väärtus iseeneses, vaid instrument: „Leitakse, et sõna- ja meediavabadus on hea ajal, kui on vaja välja mõelda, mida teha, kuidas edasi. Kui aga diskussioonide käigus on sobiv liider valitud, siis ei tohi teda enam oma kriitikaga segada."[12] See mõttekäik sobib hästi selgitama, miks Putini ajal on Vene ühiskonnast kadunud sotsiaalne tellimus vaba meedia järele.

Kõiki neid faktoreid arvesse võttes tuleb nentida, et Medvedevi võimalik Lääne- või vabameelsus saab avalduda vaid tehnilist laadi küsimustes nagu näiteks (võimalik, et valikuline) korruptsioonivastane kampaania kodus ning retoorika tagasitõmbamine suhetes Läänega. Tehnilist laadi muutustele viitavad ka inimesed, kellega Medvedevit seostatakse – tema heaks töötavad mitmed Jeltsini viimase meeskonna liikmed, eeskätt geniaalseks manipulaatoriks peetud kunagine administratsioonijuht Aleksandr Vološin. Aga nende inimeste Lääne-sõbralikkus pole kunagi olnud idealistlik või süsteemne, vaid alati pragmaatiline, lähtuv põhimõttest, et suhted Läänega ei tohi minna nii halvaks, et need ähvardaksid riigi ja eliidi äri- ja muid huve. Riigisüsteemi aga viisid „juhitud demokraatia" seisundisse just needsamad inimesed, seega oleks asjatu loota, et nad nüüd 180-kraadise pöörde teevad. Tõsi, põhimõtteliselt on ju võimalik, et Putini võimumonopoli efektide nägemine on pannud neid natuke ringi mõtlema. Ent siiski, liigidealistlik oleks loota, et Medvedevist saab uus Gorbatšov.

[11] Kadri Liik, "Mihhail Gorbatšov: Balti riigid polnud enam mingid õiged liiduvabariigid," intervjuu Mihhail Gorbatšoviga, Postimees, 18.08. 2001.
[12] RKK intervjuu Aleksei Makarkiniga, 7. 09. 2007.

Vene (kaksik)võimusüsteemi ähvardavad ohud

Väärib aga tähelepanu, et Gorbatšov kerkib Medvedevi teemadel Moskvas peetavates vestlustes kõneaineks ikka ja jälle ning sugugi mitte ainult kontekstis „liberaal või mitte liberaal". Paralleele on rohkem: Gorbatšov oli liidrina sageli nõrk ja otsustusvõimetu, erilisi juhiomadusi ei oletata leiduvat ka Medvedevil. Kui nõrga inimese kätesse satub suur võim, siis võib juhtuda, et ta ei oska sellega ringi käia ning see kukub kildudeks – nagu juhtus Gorbatšoviga. „Ma ei välista, et Medvedevit võib tabada sama saatus," tõdeb üks Vene analüütik. [13] Kaksikvõim, eriti kui võimukandjatest tugevam on formaalselt alluval positsioonil, võib selliseid arenguid veelgi soodustada, kusjuures seda ka juhul, kui kaks võimukandjat ise on kõigiti koostööle orienteeritud.

Karisid, mis Medvedevi juhisuutlikkuse tõsiselt proovile panevad ning tema võimu ja Venemaa praeguse võimusüsteemi stabiilsust kõigutada ähvardavad, on horisondil mitmeid.

Esimesena tasub neist mainida majandusolukorda, eeskätt inflatsiooni: 28. aprilli seisuga on Venemaa selle aasta hinnatõus olnud 6,3%, ning 1. mai meeleavaldustel kanti Venemaal hinnatõusuvastaseid loosungeid.[14] Kui suure hinnatõusuefekti annavad oktoobris valimisperioodiks külmutatud ning 1. mail vabaks lastud toiduainete ja esmatarbekaupade hinnad, ei ole praegu veel selge, aga ilmne on, et aastane inflatsioon tuleb kõrgem kui valitsuse seatud sihtmärk 9–10%.

Samuti baseerub Venemaa praegune jõukus liigsel määral naftatuludel – tõik, mida üllatuslikult tunnistas ka Putin ise oma 8. aprillil Riiginõukogu ees peetud kõnes: „Ka praegu, meie jaoks soodsa majandusliku konjunktuuri tingimustes tegeleme me majanduse moderniseerimisega ainult fragmentaarselt," ütles ta. „See viib paratamatult Venemaa sõltuvusse kaupade ja tehnoloogiate sisseveost, meile jääb maailmamajanduse tooraineallika roll, tulevikus võib see aga kaasa tuua meie mahajäämise maailma juhtivatest majandustest, meie riigi väljatõrjumise maailma liidrite seast."[15]

Lilija Ševtsova hinnangul on tegemist sensatsioonilise avaldusega: president sisuliselt nõustus oma poliitiliste oponentide järeldustega[16] ning võttis omaks vajaduse asju muuta. „Tekivad aga kahtlused: mil moel hakkab riik, mis toimib nagu haamer, tegema midagi muud kui lööma naelu? Selleks, et alustada innovatsioonidega, on kõigepealt vaja muuta süsteemi, mis neid innovatsioone hukutab," tõdeb Ševtsova.[17] Kõnealune süsteem on aga Putini enda loodud.

Ševtsova sõnul ei ole ükski maailma liider seni suutnud mängida kaht vastandlikku rolli: stabiliseerija ja moderniseerija oma, kusjuures eriti just niisuguses järjekorras.[18]

---

[13] RKK intervjuu 10. 04. 2007
[14] Catrina Stewart, "Protesters Cry ´May Day' over prices," *The Moscow Times*, 5.05.2008.
[15] Putini kõne „O strategii razvitija Rossii do 2020 goda" Riiginõukogu laiendatud istungil 8.04.2008: http://www.kremlin.ru/appears/2008/02/08/1542_type63374type63378type82634_159528.shtml
[16] Lilija Shevtsova, "Rasputitsa," *Novaja Gazeta*, 22.02.2008.
[17] Vt Vladimir Milov, Boriss Nemtsov, *Putin. Itogi. Nezavisimõi ekspertnõi doklad.* Moskva: Novaja Gazeta, 2008.
[18] Lilia Shevtsova, "Rasputitsa," *Novaja Gazeta,* 22.02.2008.

On võimalik, et Putin just seda katsetab. Ent selline eksperiment võib jällegi osutuda asjaks, mis – võimalik, et koosmõjus muude asjaoludega – lõhuvad müüdi stabiilsusest ning löövad võimusüsteemi vankuma.

Muude destabiliseerivate asjaoludena tulevad kõne alla arengud Põhja-Kaukaasias, tõrked gaasimajanduses (näiteks Türkmenistani poliitiline kursimuutus ja odava Kesk-Aasia gaasi kättesaadavuse lõpp) või Lääne mõjuvõimu edasine levik Venemaa lähinaabruses. Arvesse tuleb võtta ka Vene võimuladviku paranoilisi hirme: praegu näiteks on ilmne, et alates 2004. aasta lõpust oli Kreml tõsiselt hirmul värviliste revolutsioonide Venemaale kandumise ees, kuigi sõltumatutest vaatlejatest keegi midagi sarnast hetkekski võimalikuks ei pidanud. Samalaadne alusetu hirm mingi stsenaariumi ees võib ka edaspidi ajendada Moskva käitumist; samuti raskendab paanika ülalkirjeldatud reaalsete probleemide lahendamist ning suurendab nende probleemide tekitatud ebastabiilsust – võimalik, et mingil hetkel ka kriitilise punktini.

Vene-Lääne suhted

Lääneriikide jaoks ei saa olema kerge kujundada oma poliitikat Medvedevi juhitava Venemaa suhtes. Iroonilisel kombel oleks näiteks Sergei Ivanovi või Viktor Zubkovi presidendiks tõusuga Lääne valikud olnud oluliselt lihtsamad, kuigi mitte meeldivad: nii ühel kui teisel puhul olnuks selge, et mingit Lääne-sõbralikkust Venemaast oodata ei tasu ning Venemaad tuleb käsitleda probleemina. Liberaaliks peetava Medvedevi trooniletõus aga tekitab lootusi ning dilemmasid, mis võivad vägagi meenutada Jeltsini-aegseid. Juba kõlavad hääled, mis kutsuvad üles Medvedevit positiivselt hõlvama, lootuses seeläbi teda Lääne kogukonda sotsialiseerida ning tema eeldatavaid Lääne-sõbralikke instinkte tugevdada. Kui Medvedevi poliitika ei osutu päriselt selliseks nagu loodetakse, siis tõenäoliselt kutsuvad samad hääled üles mõistma, et Medvedev on sunnitud tegema järeleandmisi oma vähemliberaalsetele sisepoliitilistele vastastele – ent Lääs peaks teda siiski toetama, sest teised on hullemad, alternatiivi pole.

Naasta võib niisiis seesama keerukas dilemma, millele Lääs terve Jeltsini valitsusaja adekvaatset vastust ei leidnud: kui demokraadiks peetav Venemaa president ei teosta tegelikkuses demokraatlikku poliitikat, mida siis teha? Kas loobuda teda toetamast ning riskida ebamugava konfrontatsiooniga oma Vene-suhetes, või vaadata pealt, kuidas Vene demokraatia Lääne vaikimise ja kohati lausa heakskiidu saatel vähikäiku teeb? Praeguseks on Lääs sisuliselt loobumas püüdlustest Vene siseriiklikku elukorraldust kuidagi mõjutada, ent ka puhtalt välispoliitiline lävimine saab tekitada samasuguseid küsimusi. Muide, mõned Vene analüütikud ei välista, et Medvedevit presidendiks valides oli Putini teadlik soov, et president peab olema inimene, kellest Läänel oleks raske end distantseerida, ning seda Venemaa poliitikast sõltumatult.[19]

[19] Irina Kobrinskaja Friedrich Eberti Fondi seminaril Riias 18.05.05.

Täituda aga ei ole neil headel lootustel, mida Lääs paneb liberaaliks või demokraadiks peetavatele Vene riigijuhtidele, kuidagi võimalik. Alates hetkest 1990. aastate alguses, mil Venemaa tegeliku demokraatia loomise asemel demokraatiat imiteerima asus, on vastuolu Lääne väärtussüsteemiga ja seega ka pinged suhetes Läänega olnud arengutesse sisse programmeeritud. Praeguseks on Venemaa loobunud Lääne demokraatiat isegi imiteerimast ning nõuab, et tema elukorraldust, niinimetatud „suveräänset demokraatiat," tunnustataks kui alternatiivset, aga võrdväärselt legitiimset süsteemi. „Suveräänne demokraatia" aga ei saa Vene sotsioloogide sõnul mitte kuidagi hakkama ilma vaenlase kujuta: amorfse, struktureerimata ühiskonna mobiliseerimiseks on see vajalik. „Vaenlase kuju, tugev juht ning kujuteldav Venemaa oma tee on ainsad asjad, millega nõrka ühiskonda koos hoida," nendib Levada keskuse sotsioloog Boriss Dubin.[20]

Vaenlase kujusid on Kreml läbi aegade loonud nii kommunistidest (1996. aasta presidendivalimiste eel), tšetšeenidest (1999) kui oligarhidest (2004). Äsja lõppenud valimiskampaania dominantseks vaenlase kujuks oli Lääs ja „tema agendid" Vene ühiskonnas, ehk siis Venemaa enda liberaalid. Ent sekundaarse vaenlase rollis on Lääs olnud juba ammu – nii tšetšeenide kui oligarhide vastaste kampaaniate ajal on vihjatud „Läänes asuvatele jõududele", kes neid „vaenlasi" toetavad. Võib kõigiti eeldada, et Lääs oma kohta „vaenlaste" esikolmikus niipea ei kaota. Põhjusi selleks on mitmeid: esiteks, ka aegadel, mil Lääne kuvand Venemaal oli oma parimas seisus – ehk siis Gorbatšovi ja varase Jeltsini ajal – ei tõusnud Läänest hästi mõtlevate inimeste hulk Venemaal kordagi otsustavalt üle 50%, toona lihtsalt läänemeelne intelligents domineeris ühiskonnas ning varjutas ühiskonna inertse ja umbuskliku osa ära.[21] Kui Venemaa läks demokraatia imiteerimise teed, siis tegi ta end haavatavaks Lääne kriitikale, mis ei saanud jätta Vene eliidis tekitamata solvumist ja frustratsiooni, see omakorda oli aga kerge päädima Lääne-vastaste süüdistustega. Praeguseks assotsieerub Lääs ja Lääne-sõbralikkus Venemaal kaootiliste ja vaesunud 1990. aastatega, mida tagasi keegi ei taha. Osa eliidist ja ühiskonnast on kogu aeg uskunud, et Lääne tegelik huvi on saavutada kontroll Venemaa toorainevarude üle ning kogu Lääne kriitika tegelikuks eesmärgiks on Venemaad nõrgestada – loogika, millele leitakse kinnitust tõigast, et rikkaks saanud Putini-Venemaad kritiseeritakse rohkem kui nõrka Jeltsini-Venemaad. Värvilised revolutsioonid Gruusias ja Ukrainas olid Vene propaganda sõnul samuti mahitatud Läänest, eesmärgiga laiendada oma „‚mõjusfääri" Venemaa külje alla.

See kõik näib tagavat, et Lääs jääb Venemaa jaoks veel pikaks ajaks vaenlase kujuks, mida võimukandjad ja nende propagandistid oma retoorikas kasutavad vastavalt vajadusele: kord tugevamalt, kord nõrgemalt. Lõplikult kaduda ei saa see enne, kui Venemaal tekib autentne demokraatia, ning seega pole ka Vene-Lääne suhetes pilvituid päevi oodata.

[20] RKK intervjuu Boriss Dubiniga, 8.04.2007.
[21] Intervjuu Boriss Dubiniga 8.04. 2007.

Ent retoorika ägedusele panevad oma piiri Venemaa ärihuvid: „kui Lääne-vastane retoorika hakkab ohustama inimeste isiklikke pangaarveid Šveitsis, nende laste koolikohti Suurbritannias, riigifirmade laene ning Gazpromi äritehinguid, siis tõmmatakse tagasi," kinnitavad Vene analüütikud.[22]

Kuigi prognoosimine on Venemaa puhul tänamatu töö, näib, et Dmitri Medvedevi ametiaja algupäevadel võib oodata pigem rahulikumat aega, ja seda mitmetel põhjustel. Esiteks, Kreml on suutnud võimu üleandmise teoks teha ilma, et värvilise revolutsiooni oht kordagi silmapiirile oleks ilmunud ning tunneb ennast nüüd turvaliselt. Teiseks, mõned eliidi liikmed arvavad, et Lääne-vastase retoorikaga pingutati üle, nii et oht Vene ärihuvidele muutus reaalseks. Kolmandaks, karmid sõnad ei toonud tegelikult mingeid tulemusi või kui, siis soovitutele vastupidiseid – näiteks Putini Müncheni kõne ärgitas Lääne eliite mitte „Venemaaga arvestama", nagu soovis Moskva, vaid otsima viise, kuidas Venemaast vähem sõltuda, seda nii majanduses kui poliitikas. Neljandaks, mõnda aega on võimugrupeering liialt hõivatud kodumaiste uute valitsemissuhete paika panekuga, välispoliitikaks üldse ja konfrontatsioonideks iseäranis lihtsalt napib aega.
On aga tõenäoline, et isegi madala retoorika perioodil jäävad sähvima mõned konfliktid endiste NSV Liidu vabariikide ning Varssavi pakti liikmetega – sest just see vöönd on koht, kus Vene-Lääne põhimõttelised väärtuspõhised vastuolud end praktikas kõige sagedamini ja kõige paratamatumalt manifesteerivad. Nii nüüdki: Gruusia ja Ukraina puhul jääb ärritajaks nende soov liituda NATOga – Venemaa „mõjusfääride"-kesksele maailmapildile on selline pürgimus põhimõtteliselt vastuvõetamatu. Kesk- ja Ida-Euroopa riikide puhul aga jääb üheks kindlaks tüliküsimuseks II maailmasõda ja selle tõlgendamine: Moskva on Putini ajal võtnud II maailmasõja ja selle võidu oma maailmapildi alustalaks, just selle baasil üritatakse luua rahvast ühendavat omamüüti. Kuna aga võitu käsitletakse sisuliselt ikkagi riigi, mitte rahva võiduna, siis tähendab see paratamatult suuri vastuolusid ajalootõlgendustega Kesk- ja Ida-Euroopas, kus inimestel on oma tõde, millega NSV Liidu glorifitseerimine kokku ei sobi.

Lääne-Vene suhete üldise pingelanguse taustal panevad pinged Venemaa ja tema lähinaabrite suhetes viimaseid, sealhulgas siis ka Eestit, ebamugavasse olukorda: taas tekib oht, et meid nähakse ebamugavate tülikülvajatena Venemaa ja Lääne vahel; taas võib tekkida vajadus tõestada, et me ei otsi spetsiaalselt probleeme Moskvaga, et tülid, mis meil on, on põhimõttelistes küsimustes. Ent seda olukorda ei tasu ka üle dramatiseerida: kui meie ülejäänud välispoliitika on arukas, kui me ei kasuta välispoliitilisi, sealhulgas Venemaaga seotud küsimusi sisepoliitilise propagandana, siis ei tohiks meil oma positsioonide selgitamisega oma liitlastele mingeid raskusi tekkida.
Ent Venemaa sisepoliitikast johtuvad retoorika tõusud ja mõõnad on siiski vaid pinnavirvendus, mis võib Vene-Lääne suhete probleeme küll mahendada või süvendada, aga mitte täielikult ära hoida või teiseks teha – seda vähemalt juhul, kui Venemaal ei toimu väärtussüsteemi põhjalikku muutust või Läänes tema väärtussüsteemi kokku kukkumist.

[22] RKK intervjuud Moskvas 8.-12.04.2007.

Kui ei juhtu kumbagi, siis jäävad ka Medvedevi aega, vähemalt selle algust, saatma meile juba tuttavad põhimõttelised vastuolud: Lääne veendumus, et riikidel on endal õigus valida, mis allianssidesse nad astuvad *versus* Venemaa nõudmine, et NATO ei laieneks Gruusiasse ja Ukrainasse; Venemaa soov kontrollida Euroopa gaasitorustikke *versus* Läänes süvenev aimdus, et Gazpromi näol ei pruugi olla tegu tüüpilise majandusmonopoliga, vaid poliitika teenistuses oleva firmaga; Venemaa nõudmine, et teda austataks ja võetaks võrdsena *versus* Lääne suutmatus austada kedagi käsu korras või hirmust, ning frustratsioon, mille on tekitanud Moskva nullilähedane koostöösoov maailma probleemide lahendamisel (Iraan, Kosovo, nüüd Abhaasia) ja mis teeb Läänele raskeks leida põhjust Venemaad tegelikult austada.

Ei saa päriselt välistada, et Medvedevi võimule tulles teeb Venemaa ka tõsisema, retoorikast kaugemale mineva katse oma Lääne-suhteid siluda. Ent kui silumise tuumaks on katse „kokku leppida", siis on see määratud luhtumisele, samamoodi nagu luhtus Putini 2001. aastal tehtud katse USAga soojemaid suhteid luua: pärast 11. septembri terrorirünnakuid pakkus Moskva USAle baase Kesk-Aasias, pidas seda ise suureks vastutulekuks ja jäi ootama, et USA vastaks omapoolse vastutulekuga – näiteks „mõjusfääride" küsimuses. USA aga eeldas, et Moskva abivalmidust ajendasid jagatud julgeolekuhuvid, ütles „aitäh" ja ei mõelnudki millegi omapoolsega vastata – ta lihtsalt ei saanud aru, et Moskva meelest oli tegu tehinguga, mis eeldanuks ka USAlt loobumist millestki olulisest. Nii ka nüüd – kui Venemaa ja Lääne väärtused ning põhimõtted jäävad nii erinevateks nagu nad on, siis ei tule tehingu vormis kokkuleppimisest asja – või siis saaks see sündida mõnede kolmandate riikide julgeolekuhuvide arvel, mis aga juba iseenesest tähendaks Lääne vaatevinklist järeleandmist väärtustes.

Mida Lääs peaks tegema?

Leppigem niisiis, et Medvedev ei pruugi tuua sula Vene-Lääne suhetesse, ka siis, kui ta seda isiklikult isegi tahaks – sest sügavat ja kestvat sula ei saa tuua ilma Vene praegust võimu- ja väärtuste süsteemi põhjalikult muutmata, selleks aga puuduvad Vene ühiskonnas hetkel kõik eeldused.

Mida sellisel juhul peaks Lääs tegema?
Tegelikult, ei midagi erilist. Piisab, kui järgime omaenese paljudeklareeritud väärtusi: nii näiteks on Venemaa autoritaarse kapitalismi korrumpeeriva ja allutava mõju vastu parim kaitse see, kui Lääs omaenese majapidamise korras hoiab – näiteks parteide rahastamise ja firmade omanikestruktuurid läbipaistvad. Vastumürgiks Venemaa katsetele Euroopa Liidu suurte ja väikeste, vanade ja uute liikmesriikide vahele lõhesid tekitada aitab senisest suurem pingutamine ELi ühtse välis- ja energiapoliitika loomise nimel. Need ei ole kumbki kerged asjad ja ei pruugi niipea teostuda, ent elementaarne oleks, et ühtsed poliitikad, mis ELil tänaseks olemas on – näiteks kaubanduspoliitika – tõepoolest toimiksid ühtsetena, seda ka (kaubandus)suhetes Venemaaga.

Moskvat ei ole vaja ei eemale tõugata ega iga hinna eest hõlvata püüda. Parim retsept on suhtuda Moskvasse, nii nagu suhtutakse igasse teise riiki: hinnata (ning jah, ka austada!) teda, kui ta peaks tegema asju, mis Lääne väärtusskaalas austust väärivad, mõista aga teravalt hukka, kui Gruusia peale kukuvad „tundmatud" pommid või Londonis surevad inimesed polooniumimürgitusse.

Naastes eelpool tõstatatud küsimuse juude: Medvedeviga tuleb kindlasti suhelda, aga suhtlemine ei tähenda ilmtingimata meelitusi. Suhtlemise eesmärgiks peaks olema tutvustada talle Lääne maailmapilti - mitte lootuses, et ta seda jagab, ent lootuses, et ta mõistab, et me ise võtame seda tõsiselt. Vene-Lääne halvenevate suhete üks põhjusi ongi olnud ju see, et Moskva peab Lääne kriitikat silmakirjalikuks, demokraatiat ja demokraatlikke väärtusi aga fiktsiooniks ning asju nagu NATO laienemine seetõttu Vene-vastaseks provokatsiooniks. Teatavate Lääne riigijuhtide või eksriigijuhtide konjunkturism ja müüdavus on seda muljet veelgi süvendanud. Tulemusena ei pea Moskva enam Läänest lugu. Kui me suudame Moskvale mõista anda, et me ise tõsiselt hoolime oma väärtustest ja oleme valmis nende eest seisma, siis ei pääse ka Moskva sellest, et neid väärtusi oma suhetes Läänega vähemalt kaudselt aktsepteerida.